

A FELNŐTTOKTATÁS RENDSZERE

A felnőttoktatás szempontjából az embert a maga teljes, bonyolult személyiségi meghatározottságában értelmezzük, és azt keressük, hogy az irányított társadalmi /művelődési és nevelési/ hatások milyen összefüggő rendszerével tudjuk őt hozzásegíteni ahhoz, hogy helyét a mai, modern, gyorsan változó világban, min-uen vonatkozásban megállhassa. Ezért figyelmünket nem a részje-
lenségekre, hanem a társadalmi nevelés egész rendszerére, a fel-
nőttnevelési szakágak összműködésére, dialektikus kölcsönhatá-
sára, közös sajátosságaira fordítjuk. Erre készített bennünket a vizsgált tárgy, a felnőttnevelés egészének objektív sajátossá-
gai, s alapvető tudományos szemléletmódunk: a jelenségek dia-
lektikus materialista megközelítése. A dialektika szerint a
jelenségeket nemcsak jelenlegi állapotában, kölcsönös összefüg-
gésrendszerében, meghatározottságában érthetjük meg, hanem mind-
ezek genezisében, történeti kibontakozásában. Ez a helyzet a
felnőttnevelés jelenségével is. Egy rendkívül vázlatos, csak
madártávlatból való végigtekintés a felnőttnevelés belső struk-
turális változásán megérteti velünk, miért kell a kérdéssel ma
rendszerelméleti vonatkozásban foglalkozni.

I. A FELNŐTTNEVELÉS KIALAKULÁSÁNAK, BELSŐ STRUKTURÁLÓDÁSÁNAK

VÁZLATA NAPJAINKIG

Bár a felnőttnevelés gyökerei már a rabszolgatársadalom

k a t o n a i és politikai nevelésében, a szabadok kötetlen önművelési, szórakozva-művelődő tevékenységében és a középkor vallásos-világnézeti /többszöri iskolai keretek között is folyó/ nevelésében feltalálhatók, azonban - éppen e tevékenység sajátos feladatainak, intézményeinek, a működés rendszerességének, folyamatosságának a hiánya miatt - ezek még nem váltak a társadalmi nevelés önálló ágává. Ez csak a nevelés újkori fejlődésében következett be.

1. A felnőttnevelésben minőségi jellegű ugrást a n é p m ű v e l é s megjelenése hozott, így fejlődésének első korszaka - a felvilágosodástól kb. 1920-ig - a népművelés történetéhez kapcsolódik. A kapitalista nagyüzemi, gépi termelés a munka színvonala emelésének alapvető feltételévé tette a munkába állt felnőtt dolgozók elemi műveltségének pótlólagos kialakítását és fejlesztését. Ettől kezdve a népművelésről és a vele együtt jelentkező felnőttnevelésről, mint a társadalmi nevelés önálló ágáról lehet beszélni.

Ebben az első korszakban a fejlődés fő tendenciája a népművelés feladatrendszerének és hatókörének nagyfokú kiterjedése volt. /Iskolapótlás, szakmai kultúra terjesztése, politikai nevelés, a dolgozók szórakozva-művelése pl. a sajtó, a könyvkiadás, a sport, a különböző művészetek terjesztése révén. A résztvevők életkorát tekintve, a népművelés a felnőttek nevelése mellett fokozatosan feladatul kapta a fiatalok és gyermekek iskolán kívüli nevelését is./

2. A fejlődés második szakaszában /1920-1944-ig/ a változás uralkodó tendenciája a felnőttnevelés egészének diffe-

renciálódása, önálló szakágai /s z a k k é p z é s, p o l i t i k a i n e v e l é s/ kialakulásának a megindulása és ezzel párhuzamosan a népművelés feladatrendszerének a szűkülése volt /főleg ismeretterjesztésre, műkedvelésre és könyvtári munkára./,

3. Új tartalmi és formai jegyekkel rendelkező fejlődési szakaszt jelent a felszabadulás utáni időszak. A szocializmus építése megváltozott, és emelkedő követelményeket támasztott a dolgozókkal szemben, s ennek elősegítésére rohamossá fokozta a felnőttnevelés /ennek intézményrendszere, személyi és dologi feltételei/ fejlődését. A z i s k o l a r e n d s z e r ű f e l n ö t t o k t a t á s kialakításával tovább folytatta a felnőttnevelés önálló szakágakká differenciálódásának a folyamatát.

A népművelés is - mint az egységes szocialista művelődés legrugalmasabb, a társadalmi helyzet követelményeihez a leggyorsabban alkalmazkodó szakága - jelentőségében és hatókörében /éppen az új kulturaközvetítési eszközrendszerek: rádió, mozi, televízió stb. egyre népszerűbbé válása révén/ ebben az időszakban kiemelkedő fejlődésen ment keresztül. Ez új tömegközlelési rendszerek felhasználásával - a statisztika tanúsága szerint - a kulturális javak iskolán kívüli terjesztésének feladata kb. a lakosság 60-70 százalékánál már megoldható. Az elsajátítási folyamat elmélyítése, ezzel a tényleges személyiségformálás hatékonyságának növelése azonban még sok kívánnivalót hagy maga után.

A legutóbbi évtized a v e z e t ő k é p z é s kialakításával tetézte be ezt a folyamatot. A felnőttnevelés tehát eljutott a

menyiségi felhalmozódás után bekövetkező minőségi változásokkal a differenciálódás állapotába. Bizonyítást nyert, hogy magát a felnőttnevelést sem lehet tovább már leegyszerűsítve, egyetlen, egységes, homogén, csak egy intézmény - és mozgalmi rendszerben működő nevelési ágnak tekinteni, mert az az utóbbi 40 évben jelentősen differenciálódott, önálló szakágakra bomlott.

Ma már a felnőttnevelésen belül a katonai nevelés, a felnőttek szakmai nevelése és a továbbképzés, a vezetőképzés, az ideológiai-politikai nevelés, a dolgozók iskoláiban folyó iskolarendszerű felnőttnevelés és a népművelés egységes szocialista művelődés-nevelési célok érdekében tevékenykedik. Ezeket a célokat azonban sajátos feladatokra bontva viszonylag önállósodó vagy már önálló szervezeti formában, önálló szakmai irányítással, többé-kevésbé sajátos formarendszerrel és módszerrel oldja meg.

Hangsúlyozni szeretnénk, hogy ez a multban sem jelentette és ma sem jelenti e szakágak szétszakadását, sőt határozottan megnyilvánul e területek között egy szembetűnő dinamikusság, egymásba való átmenés, egymás segítése stb. Ez így természetes és szükséges is. De e tekintetben még ma is a spon-tán jelleg a domináló, az alkalmosság, és hiányzik a cél-tudatosság és a tervszerűség.

Ez a történelmi fejlődés magyarázza meg, hogy a felnőtt-nevelés hatékonyságának növelése ma már egyenesen szükségszerűvé s nélkülözhetetlenné teszi a felnőttnevelés rendszerelméle-

ti elemzését, a szakágak specifikumainak, egyuttal a többi területtel való szükségszerű kapcsolatainak, átmeneteinek a gondos tanulmányozását.

A magyar felnőttnevelés minőségi továbblépésének egyik alapvető feltétele tehát a különböző felnőttnevelési szakágak működésének egy egyre tökéletesebben együtttható, egymásraépülő, egymást kiegészítő, valóban e g y s é g e s r e n d - s z e r r é fejlesztése. Ennek alapkérdéseit igyekszünk a következőkben megvilágítani.

Induljunk ki mindenekelőtt annak a t á r s a d a l m i f u n k c i ó n a k a megvilágításából, amit a felnőttnevelés a multban játszott, ill. ma kell betöltenie. Ez az a közös alap, amely a felnőttnevelés társadalmi szükségességét megvilágítja, s amelynek megvalósításából - tartalmi és formai specifikumának megfelelően - minden egyes felnőttnevelési szakágnak kisebb vagy nagyobb mértékben ki kell vennie a maga részét.

II. A FELNŐTTNEVELÉS TÁRSADALMI FUNKCIÓI A MULTBAN ÉS NAPJAINKBAN

A társadalmi funkció az a szerep, amelyet a felnőttnevelésnek a társadalom egész rendszerében be kellett és be kell ma is töltenie. Társadalmi szükségességének legfőbb bizonyítéka, hogy ez a szerep állandóan bővül, gazdagszik /- szemben a naiv közhiedelemmel, amely csak az iskolapótló funkciót ismeri, és úgy véli, hogy ez a felnövekvő nemzedék egyre tökéle-

tesebb iskolai nevelésének a megvalósításával erőteljes sorvadásnak indul/.

Kétségtelenül a felnőttoktatás iskolapótló funkcióval indult. Az ismert kifejezés szerint a "gépkultura népkulturát" kívánt, és a munkábaállók dolgozók jelentős része ezzel az elemi, alapműveltséggel sem rendelkezett. Az élet fejlődése, a termelés igénye - bár akkor mégcsak lassu lépéssel - mindig gyorsabb volt, mint a köznevelés, alapműveltség-nyújtás mérete és üteme, így a különböző okok /legtöbbször a szociális nyomor, a korai munkábaállás, de szubjektív anyagi v. betegségi okok/ miatt elmaradt alapműveltség /nálunk ma a 8 osztályos általános iskola nyújtotta műveltség/ megszerzése mindmáig fontos társadalmi szükséglet maradt, amelynek nevelésszervezeti keretét a felnőttoktatás nyújtotta és nyújtja. Még az USA-ban is, ma is 22,5 millió embert érintő feladat ez, Lengyelországban a 18- és 50 év közötti korosztályokban közel 7 millió dolgozó nem szerezte meg a kötelező általános iskolai végzettséget. Hazánkban - annak ellenére, hogy az általános iskolának megfelelő végzettségűek aránya a felszabadulás előtti 15 %-ról 52 %-ra emelkedett - 48 %-nak még máig is hiányzik ez a megkívánható műveltsége. Még szomorubb az, hogy jelenleg a dolgozók általános iskolájában évente kevesebben pótolják be ezt a hiányosságot, mint amennyi fiatal még ma sem fejezi be 16 éves koráig az általános iskolát /9-lo %/. Elég talán ennyi ahhoz, hogy megért-sük, máig tartóan milyen jelentős funkciója a felnőttoktatásnak az iskolapótlás.

Ehhez közelálló a társadalmi mobilitást elősegítő funkció. A felnőttoktatás nyújtja a lehetőséget minden ember számára, hogy az ifjúkor után is módja legyen magasabb iskolai végzettséget nyerni, / vagy olyan újabb alsó, közép- vagy felső szintű szakképzettséget szerezni, amelynek segítségével jobb társadalmi, foglalkozási, anyagi helyzetbe kerülhet, új társadalmi státuszt biztosíthat magának és családjának/. Ez egy demokratikus társadalomban alapvető joga minden embernek, s ennek egyik eszköze a felnőttoktatás. /Természetesen ide kell számítanunk nemcsak az iskolarendszerű oktatást, hanem a szakmai tanfolyamok széles hálózatát is, amely új szakmára készít fel, végzettséget ad, ezzel új munkalehetőséget, státusz - emelkedést biztosít./ E funkció megvalósulása arányára megfelelően utal az, hogy számításaink szerint a felszabadulás óta a felnőttek több mint 50 %-a élt ezzel a lehetőséggel és él még ma is.

A felnőttnevelés harmadik funkciója már a kapitalista társadalmak kulturális fejlődésével keletkezett súlyos ellentmondások következménye. Létrejött egy társadalmi és szellemi elit számára hozzáférhető "magas kultúra", a klasszikus értékek és a nép számára az alacsony értékszintet képviselő, többnyire a tömegközlelési rendszerekre épülő, elsősorban szórakoztató, kikapcsoló, erősen manipulatív funkciójú tömegkultúra. A legjobbak élő lelkiismerete hozta létre az iskolán kívüli felnőttnevelés azon funkcióját, amit asszimilációs vagy integráló funkciónak neveztek el. Ahhoz a folyamathoz kívánt eszközt biztosítani, hogy ez a szakadék megszűnjék, hogy a tömegek is hozzá-

juthassanak az eddig csak egy kiváltságos elit számára fenn-
tartott kulturához, az eddig elzárt művelődési értékekhez.
Ennek jellegzetes szülötte az egész tudományos ismeretter-
jesztés, amely a tudományok specializálódó, rendkívül gyors
fejlődésével létrejött legujabb - az alap, de még a magas-
szintű általános műveltségű ember számára is önmagában már
hozzáférhetetlen - eredményeit igyekszik érthetővé, felhasz-
nálhatóvá tenni. Mint Dumazedier mondja: a felnőttnevelés itt
"relé -szerepet" tölt be, némileg leegyszerűsít /nem szimpli-
fikál!/, ezzel közvetít, szemléleti segítséget ad az új tudo-
mányos, technikai eredmények társadalmi méretű megismeréséhez.
Ez a funkció azután a demokratikus, a szocialista társadalmi
rendszerek és iskolarendszer mellett is megmaradt, sőt állan-
dósodik, tekintettel a munkamegosztás /igy a szaktudományos,
technikai, művészeti munkamegosztás, specializálódás/ rendki-
vül fejlődést gyorsító hatására, amellyel semmiféle általános
képzés már nem tarthat lépést. A társadalomban valóban "áta-
dó-állomásokra", relékre van szükség, - s ezt a szerepet is az
iskola melletti és utáni közművelődés és a felnőttnevelés lát-
ja el.

Innen van pl. e területnek az, a korunkban egyre nagyobb
népszerűsége szert tevő művelődési formája, hogy szakszerű
vezetéssel s a közös érdeklődésűek kollektív támogatásával
igyekeznek az emberek a művészetek fejlődésével lépést tartá-
ni, és recepciós körökben /pl. filmklubok, színházbarátok kö-
re, olvasó körök stb./ aktív vitákban "feldolgozni", magukévá

tenni, asszimilálni, értékelni a legmodernebb műalkotásokat.

A modern ipari társadalom, elsősorban annak kapitalista kizsákmányolásra épülő formája, a velejáró súlyos elidegenedési folyamatok, de némileg még a szocialista ipari termelés technizálása is megfosztja az embert a munkában alkotó képességei kiélésétől, a gépi munka mechanikus rész elemévé degradálja, emberi méltóságát csökkenti. A szocialista társadalomban éppen a demokratizmus szélesítésével, az életalakító társadalmi aktivitás fokozásával - amelyről még a következő funkcióval kapcsolatban beszélünk- megvan a maradék elidegenítő hatások elleni harc objektív lehetősége, de még itt is szerepe lehet a felnőttnevelés és közművelődés negyedik funkciójának, egy kompenzáló funkciónak. Itt a felnőtt szabadidő-beli, aktív tevékenységében keres olyan alkotó foglalatosságot magának, amelyben képességeit kifejezheti, alkotó vágyait kiélheti. Kertészkedik, barkácsol, modellezik, galambnemesítéssel foglalkozik, vagy éppen műkedvelő művészeti csoportban fejti ki reproductív vagy produktív művészeti képességeit.

Ez a funkció a szocialista életformában egyre inkább elveszti kompenzációs jellegét, - s átmegy a felnőttnevelés alkotó képességeket sokrétűen fejlesztő és kibontakoztató funkciójává. Ez a felnőtt sokrétű érdekltségére és érdeklődésére épül, ezek kielégítését célozza. Némely területen megmarad az információ-szerzés, tájékozódás szintjén, más területeken azonban, ahol az egyén sajátos adottságai és képességei megmu-

tatkoznak - az alkotó aktivitásig mélyül. A szabadidőtevékenység így alkalmassá teszi az embert - a felnőttnevelés és önművelés révén - egészen új területeken képességei kibontakoztatására, amely egyaránt érdeke az egyénnek és a társadalomnak. A személyiség pszichikus elemzése azt bizonyítja, hogy az embert életében éppen a felnőtt korban még óriási kihasználatlan energiatartalékok, és a felnőttneveléssel nagyszerű lehetőségek vannak a képességek, alkotó készségek fejlesztése tekintetében.

A XX. század 3. évtizedétől, de különösen a 60-as évektől kezdve gazdasági, társadalmi és kulturális téren egyaránt minőségi ugrás szakaszába értünk. Ez gazdaságilag a kizsákmányolástól mentes termelési formák, politikailag a szocializmust megvalósítását, a szocialista demokráziát kiteljesítését, kulturálisan a tudományos és technikai "forradalom" hatását az élet egészére jelenti. Ma már a tudomány a termelés vonatkozásában sem csak egy erő a többi között, hanem döntő tényező, amely az egész termelést megújította, és továbbbujtja /1. automatizáció, kibernetika, vezérlés stb./

Az ebből szükségszerűen következő művelődési igény már nem a szűk szakmai specializálás, hanem a sokoldalúan képzett, alapos szakismerettel rendelkező, széles általános műveltségű, magát állandóan továbbképző ember nevelése felé mutat. Nemcsak a természettudományok váltak a termelőerők közvetlen részévé, hanem - az alkotó, a termelés folyamatát szabályozó emberrel -

közvetlen "termelőerővé" vált a dolgozó egész általános műveltsége, gondolkodó készsége, értékelő-áttekintő képessége stb. is.

"Az ujitás, a fejlődés azonban nemcsak a társadalom anyagi, technológiai aspektusára vonatkozik. Szintugy vonatkozik az eszmékre, az intellektuális szakavatottságra, a szokásokra, a viselkedésre, a beállítottságra," - írta Marcel de Clerck "A felnőttoktatás fogalma napjainkban" c. tanulmányában a Convergence 1972/1. számában. /17-25 p./ Tehát ez a rohamos, állandóan gyorsuló változás mindig az embert érinti. Nagyon találó az UNESCO megállapítása: "A fejlődés = az ember, aki minden fejlődésnek a kezdete, a vége, a célja és az utolsó szava". / L. u.ott/ Minden fejlődés ujitás, minden ujitás tanuláshoz, új alkalmazkodáshoz kötött. "Minden ujitásnak - bármilyen területen legyen is - megfelel egy bizonyos technikai küszöb/ = elsajátítási, recepciós küszöb. D.M./ Az egyik ujitás elérhető a tudatlan egyén számára , a másik a kevésbé tudatlan számára is hozzáférhetetlen, mert kezdettől fogva hozzáférhetetlenség áll fenn az egyén műveltségi színvonala és az elsajátítandó technikai küszöb között". /U.ott/

Az alacsony műveltségi színvonal, de bizonyos mértékben még az élet fejlődésével önmagát állandóan ujitani nem képes műveltségi színvonal is fékezője, fejlődést gátló tényezője az ujitások átadásának, megvalósításának. Az ember fejlődéshez való alkalmazkodása tehát egy életen át tartó tanulást követel tőle. Ennek megkönnyítése az a fontos kihívás, amellyel

a XX. század második felében a felnőttnevelés szembetalálja magát. Ez a felnőttnevelés permanens fejlődéshez való adaptációt elősegítő funkciója, - amely a kultúra és az élet egész területére kiterjed /a szakműveltség fejlesztésétől a szabadidőkulturáig/.

Ezzel kapcsolatban hadd idézzem a "Felnőttoktatás és szabadidő korunk Európájában" c. prágai UNESCO konferencia /1965/ bevezető téziseiből a következő két megállapítást:

"A felnőttképzés nemcsak gazdasági okok miatt vált egy életen át tartó folyamattá. Mind a munkahelyen, mind a magánéletben tapasztalt gyors társadalmi változások megfosztják az egyént biztonságérzetétől. Annak szükséglete, hogy m e g - é r t s ü k a változások természetét, a vágy, hogy a l k a l - m a z k o d j u n k a megváltozott helyzetekhez, a törekvés, hogy megoldjuk új társadalmi feltételek által adott problémákat, meghatározza mind a felnőttoktatás, mind a munka tartalmát. Ilyen módon a f e l n ő t t o k t a t á s segít megoldani az élet problémáit és nehézségeit, m e g v é d i a z e m b e r t attól, hogy "kivülről irányítsák", védelmet nyújt neki az ipari világ /beleértve a szórakoztató ipar D.M./ nyomása ellen, amely gyakran pusztá eszközzé alacsonyítja le."

/22.p./

"A szabadidő teremtette szabadság oktatást igényel.

A szabadidő pedagógiájának az a feladata, hogy megtalálja az utat, módot arra, hogy az egyén úgy használja fel a szabadidő lehetőségeit, hogy n e b o n y o l ó d j é k b e l e a n -

n a k k o c k á z a t a i b a " /28.p./

/Idézve a konferencia nyers magyar fordításban
megjelent jegyzőkönyvéből - TIT kiadvány./

Még szólni kívánok a szocialista felnőttnevelés egy sajátos funkciójáról: a szocialista meggyőződést kialakító, politikai-ideológiai nevelő funkcióról. Jelentkezik ez gazdasági vetületben. Amikor a modern termelés műveltségszükségletét a szocialista termelés vonatkozásában vizsgáljuk, arra a következtetésre kell jutnunk, hogy a dolgozók világnézeti, erkölcsi társadalmi kulturája is lényeges összetevője a termelékenységnövekedésének, a szocialista társadalmi előrehaladásnak. A polgári környezet példás polgári jellemvonásokat, erkölcsi magatartást s ezeknek megfelelő viselkedést, cselekvést formáltak. Ezért a polgári társadalomban nevelkedett dolgozók polgári szemlélete és a szocialista társadalom szükségletei közötti ellentmondás felszámolása nélkülözhetetlen feladattá teszi a dolgozók szocialista szellemű átnevelését.

Igen jelentősek azonban a kérdésnek az életmódbeli, élet-szemléleti vonatkozásai. Idézem Dr. Timár Mátyásnak az MSZMP Központi Bizottsága Politikai Akadémiáján elhangzott szavait: "Célszerű leszögezni, hogy gazdaságpolitikánknak nem célja a fejlett tőkésországok fejlődésének, termelési vagy fogyasztási strukturájának másolása. Feladatunk összetettebb és - mivel új társadalmat építünk - bonyolultabb is, mint egyszerűen az életszínvonal emelése révén a fejlett tőkésországok fogyasztási színvonalának közelítése vagy utolérése. Egy ilyen célki-

tűzés perspektivikus megvalósítása is jelentős erőfeszítéseket követel, a megoldásra váró feladatnak mégis ez a viszonylag egyszerűbb része. Ennek szükségszerűen párosulnia kell olyan új, szocialista személyiség kialakulásával, illetve kialakításával, amelynek fejlődésében a munka, a közügyekben való aktivitás és a fogyasztás bősége harmonikusan kiegészíti egymást. Ez a tudatformálás az igazán nehéz feladat. E folyamat a gazdaságpolitika számára sem lehet közömbös, mind termelési, mind fogyasztási összefüggéseiben egyrészt ösztönöznie, másrészt követnie kell az eszmeiség, a műveltség és a fogyasztás magas szintje által egyaránt jellemzett szocialista ember kifejlődését."

/A magyar népgazdaság strukturája, fejlesztési irányai. Kosuth Kiadó 1971. Bp. 17. old./

Ki kell ebből emelnem a közéletiségre nevelés felnőttnevelési funkcióját. Ennek alapvető jelentősége van a szocialista demokratizmus fejlesztése vonatkozásában. Az ember képességei, teljes személyisége totális fejlődésének, de ugyanígy társadalmi fejlődésünknek is a sine qua non-ja /elengedhetetlen feltétele/, hogy fel tudjuk-e ébreszteni az emberekben azt az elkötelezettséget, hogy gazdasági, szociális, politikai, kulturális /szellemi/ téren mindinkább aktívan közreműködnek s a j á t sorsuk kimunkálásában, és - többek között - a felnőttnevelés segítségével képessé is tudjuk tenni őket - éppen a szocialista általános műveltség egy új területének, a vezetési - gazdasági - önkormányzati műveltség-

nek a kialakításával - e feladatok megoldására.

Több vonatkozásban is szükségünk volt a felnőttnevelés társadalmi funkcióinak az összefoglalására. Elsősorban azért, mert csak így tudtuk meggyőzően bizonyítani, hogy napjainkban a felnőttnevelés társadalmi jelentősége óriási mértékben növekedett, hiszen sikeres megvalósítása a társadalmi fejlődés egyik kulcskérdésévé vált. Ebben a vonatkozásban csak az lehet a korszerű szemlélet, amit a tokiói Harmadik Nemzetközi Felnőttnevelési Világkonferencia /1972. jul./ így fogalmazott meg: "Az oktatás általában és a felnőttoktatás különösen már nem tekinthető tovább társadalmi szolgáltatásnak, hanem **s z ü k s é g e s n e m z e t i b e r u h á z á s n a k .**"

Másrészt így tudtuk kiemelni azt, hogy a felnőttnevelés ezt a szerepét csak akkor tudja megvalósítani, ha egyenrangu része lesz a társadalmi nevelésnek, és szervesen beilleszkedik a művelődés és nevelés teljes rendszerébe az egyetlen korszerű koncepció: a permanens nevelés elve alapján "Ennek az évtizednek /1960-70/ javára irandó egyik eredménye volt - olvashattuk Clerck már előbb idézett tanulmányában - hogy elismerték az oktatásnak mint olyan permanens tanulási folyamatnak a fogalmát, amely egész életen át végigkíséri az embert, mint olyan fogalmat, melyet minden egyes ember jogaként, az emberiség számára pedig kötelességként idéztek fel a montreali konferencián."

Ennek a permanens nevelésnek lesz szerves része a felnőttnevelés, amellyel szemben az élet mind mennyiségi, mind

pedig minőségi sikon szüntelenül ujló igényeket támaszt, s amely a legfejlettebb országokban /pl. USA-ban, SZU-ban/ - a résztvevők számát s a pénzügyi forrásokat illetően - már elérte a felnövekvő nemzedék iskolázásának adatait.

A felnőttnevelés funkcióinak számbavétele végül azért volt a számunkra fontos, mert ez jelenti azt a közös elvi alapot, amit minden egyes felnőttnevelési szakág - sajátos lehetőségei arányában - meg kell, hogy valósítson. Ez befolyásolja sajátos célkitűzéseit, nevelési részfeladatait, vezérelveit, oktatási tanterveit /tehát tartalmát/ és módszereit, eljárásmódjait is.

III. A FELNÖTTNEVELÉS /ÉS SZAKÁGAI/ A PERMANENS NEVELÉS ÉS MÜVELŐDÉS RENDSZERÉBEN

A művelődési területek rendszert alkotnak. Ezt a rendszert - sok rosszindulatu megjegyzéssel ellentétben - nem a "tudósok", hanem a társadalmi gyakorlat szükséglete hozta létre. A nevelés, felnőttnevelés, közművelődés kapcsolatvizsgálata - mint majd látjuk - csak megerősíti a fogalmak meghatározásának, osztályozásának, rendszerezésének szükségességét. A fogalom meghatározása és felosztása ugyanis éppen magának a fogalom hatáskörébe tartozó jelenségeknek a körét foglalja össze, határozza meg. Ezzel meghuzza a határt a kívül és belül eső jelenségek között. Másrészt viszont a fogalmak felosztása az egy fogalom terjedelmébe eső jelenségek belső viszonyát, rendszerét tárja fel.

Ezzel magát a jelenséget bontja viszonylag homogén egységekre, amely egyuttal a munkafeladatok profilizálásának teremti meg elvi alapját.

Induljunk ki a legtágabb terjedelmű fogalomból és végezzük a jelenségek tudományos osztályozását - a rendszer egészének feltárása érdekében - egészen az egyes nevelési-művelődési szakágig, általánosított fogalmakig. Az osztályozás és rendszer vázát az 1. ábra tartalmazza. Művelődésnek a művelődési javak elsajátítása közben bekövetkezett személyiségváltozást értjük. A művelődés rendszerén belül megkülönböztethetünk intézményesített művelődést és spontán formálódást. A spontán formálódáshoz azokat a nem intézményesített személyiségformálódásokat soroljuk, melyek a gazdasági, politikai és szociális kapcsolatok révén mintegy önkéntelenül bekövetkeznek.

Mi a továbbiakban ugyan-éppen az első csoportot, az intézményesített művelődést fogjuk részletesebben vizsgálni, - ezzel azonban nem szeretnénk azt a tévhitet kelteni, mint-ha lebecsülnénk a spontán formálódás területét. Materialista gondolkodású ember ezt nem teheti, hiszen jól tudja, hogy a lét tudatalakító hatása nagyobb mértékben éppen a termelési - munkaviszonyokon, a tulajdonhoz való viszonyon, az elosztási és a társas-politikai viszonyokon keresztül érvényesül. Ez különösen a felnőttek esetén jelentős fejlesztő tényező, amellyel nekünk számolnunk kell. Ez fejeződik ki a materialista filozófia abban a tételében, hogy a fejlődés mindig

szélesebb terjedelmű fogalom, mint a nevelés. A felnőttnevelés kiindulási szintjét pl. igen jelentősen fogja a nevelés részeinek ez a spontán módon formálódott művelődési szintje befolyásolni. Az intézményesített művelődés legfontosabb összetevői: a nevelés és a kulturális szolgáltatások.

Nevelésen mi az ember testének és tudatának /tehát egész személyiségének/, egész élete folyamán, a társadalmi célok által meghatározott irányban, a közösségek rendszerében és személyek közötti viszonyban történő fejlesztését és fejlődését értjük.

Ez a fejlesztés a magasabb fokon lévőknek céltudatos, tervszerű, vezető jellegű és értékelő ráhatása, és a nevelés részeinek mindegyikére történő aktív reagálása révén valósul meg. Tehát bipoláris folyamat. Legfejlettebb fokon önnevelésbe torkollik ez a tevékenység. A nevelési tevékenység a két fél közös, a kultúra javai közvetítésében és elsajátításában megnyilvánuló tevékenysége.

A nevelésen permanens nevelést értünk. Azért határoztuk meg pontosan a nevelés fogalmát, hogy jelezzük, melyek azok a l é n y e g e s j e g y e k, ismérvek, amelyeket a permanens nevelés fogalmába tartozó minden jelenségre érvényesnek kell tartanunk.

Most folytassuk tovább a nevelés osztályozását; - az intézményes művelődés másik ágára: "a kulturális szolgáltatásra" később fogunk visszatérni.

A permanens nevelés követelményeit elemezve közelíthetjük meg a nevelés belső rendszerét. Ez a következő alapelvek

következetes érvényesítését követeli a társadalomtól:

1. Nem lehet tovább csak a gyermeknevelésben gondolkodni, hanem a szisztematikus nevelés jelenségét ki kell terjeszteni minden életkoru ember, így elsősorban a felnőttek nevelésére is. Megbukott minden nevelési kísérlet, amely a nevelést /s vele a személyiségfejlődést/ befejezettnek veszi az ifjukorral. Az élet sokrétű gyakorlatával, a pszichológia kísérleti vizsgálataival bizonyította a felnőtt plaszticitást, további nevelhetőségét. Így világossá válik, hogy a nevelés két fő ágra bontható: a felnővekvő nemzedék nevelésére és a felnőttnevelésre. A nevelés rendszerként való funkcionálásának az első feltétele tehát az, hogy újra kell gondolni és tisztázni kell e két egymást követő nevelési folyamat egymáshoz való viszonyát, e viszony szerint újraértelmezett sajátos feladatait. Dewey: Demokrácia és oktatás című, magyarul is megjelent könyvében már a század huszas éveiben ezt tette: "A nevelés fogalmát újra kell értékelni és nemcsak az érettségre való előkészítésnek kell tekintenünk / amivel összefügg az az abszurd ötlet, hogy annak az érettséggel be is kell fejeződnie/, hanem a szellem állandó fejlesztésének és az élet állandó felvilágosodásának. Bizonyos értelemben az iskola csak az eszközöket tudja megadni a szellem fejlődéséhez, minden más a tapasztalatok felfogásától és értelmezésétől függ. Az igazi oktatás majd csak akkor kezdődik, amikor elhagyják az iskolát. Ezért semmi sem indokolja, hogy miért fejeződjék be mielőtt meghalunk."

2. A permanens nevelés másik alapelve, hogy sem a gyermek-, sem a felnőttnevelésben nem lehet tovább csak az iskolai formák között gondolkodni, hanem éppen olyan igényesen kell kiépíteni az iskolán kívüli nevelés gazdag formarendszerét is, mint az iskolait. A nevelés rendszerként való funkcionálásának a másik feltétele pedig az, hogy minden korosztály nevelésében a legnagyobb igyekezettel biztosítsuk az egyöntetűséget /célokban, eljárásokban stb./ minden olyan terület között, amely szisztematikus nevelő hatást képes kifejteni a személyiségre. Ehhez az egyöntetű eljáráshoz viszont az szükséges, hogy minden korosztály nevelésén belül keressük meg a domináns nevelőhatást biztosító ágat, és a többi terület eljárásmódjai ehhez kapcsolódjanak. Mivel célunk a felnőttnevelés rendszerének a megvilágítása, ezért a továbbiakban csak ennek osztályozását mutatjuk be részletesebben.

A felnővekvő nemzedék és a felnőttek nevelésében is az osztályozás további menetében az iskolai és az iskolán kívüli nevelés területét kell megkülönböztetnünk. Az előbbihez tartoznak az iskolarendszerű felnőttoktatás alap-, közép- és felsőfoku formái, esti, levelező vagy magántanulási tagozatokkal, másrészt a felsőfoku oktatás a nappali, esti és levelező tagozatokkal. Az iskolán kívüli felnőttnevelés legpregnánssabb esetei viszont a sportegyesületekben folyó, kötetlen testi nevelés, és a közművelődési intézményekben folyó kulturális nevelés /népművelés/.

A céltudatos nevelési jelenségek tanulmányozása azonban azt mutatja, hogy ez a felosztás magában nem meríti ki az összes lehetőségeket. Az iskolán kívüli nevelésnek is vannak olyan szakágai, amelyek szisztematikus rendezettségű, tartós nevelőhatást biztosító, elmélyült elsajátítást segítő, még a szükséges ismeretek, készségek elsajátításáról végzettséget is adó nevelési ágak, mégsem rendelkeznek az iskolák kötöttségével, tantervi, formai zártságával, hanem azokhoz képest kötetlenebbek, tartalmilag rugalmasabbak, formailag főleg a tanfolyami keretek állandóságát mutatók. Különösen gazdag ezekben a felnőttnevelés területe. Ilyen a szakmai nevelés /hozzákapcsolódik a munkában való nevelés teljesen kötetlen formáival/, a továbbképzés és a vezetőképzés sokszintű rendszere; a politikai-ideológiai nevelés /a marxista középiskolák, Marxista Leninista Esti Egyetem, a Pártiskolák stb. kötöttebb és a mozgalmi munkában való nevelés kötetlen formáival/; ilyen a katonai nevelés széles szakága a különböző szintű honvédelmi testületekhez tartozó alakulatok tiszthelyettesi, altiszti, tisztii iskoláival, a különböző katonai szakismereteket elsajátíttató zártabb és a testi-erkölcsi, világnézeti nevelés alkalmi, kötetlenebb formáival. Ezeket közös néven /jobb megnevezés híján/ "iskolai" és iskolán kívüli formákat egyaránt alkalmazó területnek nevezzük.

Szólnunk kell még részletesebben az iskolán kívüli kulturális nevelés területéről. Ez a közművelődés egyik szakága, melynek elsősorban a művelődési otthonokban, más közművelődési

intézményekben, további társadalmi szervezetekben és munkahelyeken - rendelkezniük kell olyan művelődési rendezvényekkel és foglalkozási formákkal, amelyek - kötetlen, önkéntesen vállalt, feloldott módszerekkel ugyan - de rendszeresen biztosítják a felnőttnevelő r á h a t á s á t. Ilyenek az ismeretterjesztés, a műkedvelő művészeti csoportok, az amatőr szakköri és gyűjtőtevékenységek, a különböző művészet- és tudománybarát recepciós körök, az iskolai felnőttoktatást segítő /pl. magánvizsgára előkészítő tanfolyamok/ vagy pótló formák /pl. nyelvtanfolyamok, népfőiskolák, munkásakadémiák, szabadegyetemek stb./ alkalmi vagy rendszeres találkozást biztosító fokozatokban.

Ezek mellett természetesen a közművelődés feladata biztosítani az önművelésre kész, fejlett emberek részére az ö n - n e v e l é s differenciált feltételeit. Itt segítése közvetett jellegű: könyvtárak, folyóiratok, hanglemezek, tanácsadás biztosítása. Meggyőződésem, hogy még ezen a téren is sok kihasználatlan lehetőségeink vannak, Nem gondoltuk még elég következetesen végig, hogy a magas szintű önművelők számára: erre alkalmas szakkönyv -sorozatokkal, az önálló tanulás, elsajátítás módszereit elmélyítő kiadványokkal /programozott oktatás/, a legjobb szakemberekkel való szabad konzultáció lehetőségeinek a megeremtésével milyen sok, közvetett segítségi kötelességünk és lehetőségünk van. A személyes érintkezésre épülő és a közvetetten segített önművelési formákat tekinthetjük a közművelődés iskolán kívüli nevelés ágának, - esetleg népmű-

velésnek, hiszen ahhoz hasonló, személyes kapcsolatra épülő, iskolán kívüli kulturális nevelőmunka ez, mint a régi népművelés volt.

A felnőttnevelés iskolai és iskolán kívüli felosztásával kapcsolatosan még egy megjegyzést kell tennünk. A felnőttnevelés eddigi fejlődésében sok volt a spontán jelleg. Az ilyen változásban ugyan szerepet játszanak véletlenszerű, szubjektív tényezők, de ugyanakkor kétségtelen, hogy erősen kifejeződnek a társadalmi szükségletek objektív tendenciái is. Az objektív szükségletek fokozták például az egyes felnőttnevelési feladatokat /pl. szakképzést, politikai-ideológiai nevelést stb./ olyan arányúvá, hogy "túlnőtték" a népművelés "kereteit" és a felnőttnevelés önálló feladattal, formarendszerrel bíró szakágaivá váltak. De ugyanugy objektív tendenciának kell értékelnünk azt is, hogy a felnőttnevelés területén egyre nagyobb arányúvá váltak az "iskolainál" lazább, kötetlenebb, "felnőttesebb", szabadabb, - mégis a szisztematikus, nagyobb ismeretrendszerek elsajátítására is alkalmas, tanfolyam-szerű formák. Bizony ma már egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy a felnőttnevelés újabb funkciói - anélkül, hogy e tekintetben tagadnánk az iskolarendszerű formák szerepét - ezekben a felnőtti sajátosságokhoz jobban alkalmazkodó, iskolán kívüli, rugalmasabb formákban sokkal hatékonyabban valósulnak meg.

3. Végül a permanens művelődés harmadik elve azt teszi szükségessé, hogy ne csak a nevelésben gondolkozzunk, mert

elveszítjük a nevelés tömegbázisát, hanem az iskolán kívüli nevelés és intézményesen irányított művelődés, a k u l t u r á l i s s z o l g á l t a t á s o k egységében. Ez utóbbiak a szabadidő helyes eltöltésének gazdag - nem közvetlen nevelési, hanem a személyiséget csak közvetetten indirekt módon formáló lehetőségeit jelentik:

- a rekreációs, - a szervezet pihenését, felfrissítését biztosító, nagyjából testi jellegű tevékenységet /turisztika, könnyű testedzés, játékok stb./
- a szórakozás gazdag formarendszerét /cirkusz, kabaré, táncestek, társas összejövetelek stb./
- a tájékoztatás formáit /sajtó, rádió, televízió programjainak információs része/
- és a szórakozva - művelődés nagyon gazdag formarendszerét /klubfoglalkozások, versenyek, vetélkedők, mozi-, színház-, hangversenylátogatás, szépirodalmi olvasás, a tömegközlés igényes, szórakozva-művelő programjai stb./

A közművelődésnek tehát a nevelés mellett szerves részét képezik ezek a kulturális szolgáltatások, amelyek lényegileg - különösen az utóbbi formák - már az önművelésre többnyire szellemileg képes fiatalokat és felnőtteket feltételezik, azok számára biztosítják a pedagógiai segítség nélküli, igényes, egyszerre szórakoztató és művelő szabadidő-eltöltési formákat. Az iskolán kívüli, kulturális nevelés, a közmű-

velődés tehát a ráváró rendkívül sokrétű gyermek-, ifju- és felnőttnevelési, művelődési és helyes szabadidő eltöltését segítő feladatait csak ebben a szisztematikus szakág- és formarendszerben tudja megvalósítani.

Felvázoltuk a felnőttnevelés igen differenciált szakág- és formarendszerét. Az elmondottakból talán az is világossá vált, hogy ezek két nagy terjedelmű fogalomba: az iskolarendszerűek a közoktatás, az iskolán kívüliek pedig a közművelődés fogalmába egyesülnek. "Az iskolai jellegű" és iskolán kívüli formákat egyaránt használó szakágak viszont erősebben tendálnak a közművelődés felé, azzal szorosabb "rokonságot" tartanak fenn, mint a közoktatással.

Még egy problémát érdemes megvilágítani. A nevelési és művelődési jelenségek ezen elvi alapon való osztályozása megvalósítható a felnövekvő nemzedék nevelésében is. Nagyjából még az iskolai és iskolán kívüli területek közé eső nevelési szakágak is - ha nem is ilyen önállóvá szerveződött formában, hanem erőteljesebben az iskolai neveléshez, mint domináns területhez kapcsolódva - megtalálhatók. Az iskola melletti nevelés és művelődés területe, formái viszont teljesen azonosak a felnőttnevelésivel. Ezzel biztosítható, hogy a helyes szabadidő-felhasználás elvei, igénye, szokásai a fiatalokban preventív jellegűen már akkor kialakuljanak, amíg a spontán felhasználás révén a helytelen szokások még nem rögzödtek! Ez a jövő sikeres közművelődésének a legfontosabb biztosítéka.

IV. A FELNŐTTNEVELÉS INTÉZMÉNYEI, FORMÁI, PROGRAMJAI KIÉPÍTÉSÉNEK NÉHÁNY ALAPELVE

Mivel a továbbiakban korreferátumok fogják a felnőttnevelés egyes szakágainak sajátos problémáit megvilágítani, ezért a továbbiakban csak néhány olyan általános alapelvet fogok ismertetni, amelyek meghatározzák a felnőttnevelési szakágak, intézmények, formák, tartalmak felépítését, s lényegileg mindenik tevékenységben érvényesülnek.

1.

Nemcsak az oktatásnak, hanem mindenféle nevelési folyamatnak általános törvénye, hogy a személyiségfejlesztési program alapja, kiindulópontja a műveltségnek, képzettségnek, neveltségnek az a szintje lehet, amelyre az egyén előző életutja idején eljutott. Míg ez viszonylag egyszerűbb probléma a felnővekvő nemzedék nevelésénél, annál bonyolultabb a felnőtteknél. Itt ugyanis nemcsak arról van szó, hogy mindenféle felnőttnevelés annak a nevelésnek a szerves továbbfolytatása, annak a műveltségi és neveltségi szintnek a továbbfejlesztője, amit az iskolai és iskolán kívüli nevelés közösen alakított ki a gyermekeknél és serdülőknél az iskolás korban. A kérdés sokkal differenciáltabb ennél. Ez az iskolai nevelés ugyanis az egyes egyéneknél különböző időtartamu, főleg különböző tényleges hatékonyságu és eredményességű, így különböző szinten nyitja ki őket, egész személyiségüket az iskola utáni tovább-
művelődés felé. Sajnos, tudományos vizsgálatok a felnőttek ilyen irányu műveltségének a szintjét - mely jellegzetesen a

szabadidő-felhasználás mikéntjében nyilvánul meg - kellő reprezentativitással még nem mérték. Amit mondani tudunk erről, azt empirikus tapasztalatok alapján tesszük. Igaz, hogy az élet nem ilyen "tisztá típusokban" gondolkodik. Ezek egymással keverednek, így az itt jelzettnél sokkal bonyolultabb személyiségi strukturákat hoztak létre.

Mégis úgy érezzük, szükséges, hogy ezekre utaljunk, éppen a helyzet rendszertani konzekvenciái miatt.

- a. A legalsó fokot az képviseli, aki /a legtöbbször igen alacsony szintű előzetes iskolázása eredményeként/ az élet, a munka igen nehéz, bár viszonylag éppen nem alacsony jövedelmet hozó szintjén él /segédmunkás, be-tanított munkás, alkalmi munkás/.

Közülük sok messze eljár lakóhelyéről, s szabadidejében mindig vagy azt folytatja, amit egész nap végzett, túlmunkaként, vagy a legalacsonyabb szintű kedvteléseknek /kocsmá, kártya, cimborák, banda/ él.

- b. A második fokot az a típus képviseli, akit az előzetes nevelés, környezeti körülmény nem kinyitott a további művelődésre, hanem megrekesztett az elért, többnyire alacsony alap-, általános- és szakmai műveltség szintjén. Megelégedett eddig megszerzett műveltségével, igényszintje alacsony, nem akar többet elérni az életben. Az unalom elleni küzdelem hajtja elsősorban a szórakozás, a kikapcsolódás, izgalomhajhászás /sport,

turisztika, szurkolás izgalma, kalandos filmek, szórakoztató zene, vagánykodás/ felé. Amennyiben a szórakozva-művelődés /mozi, színház, olvasás/ eszközrendszerével él, abban is csak élvezetet, kikapcsolódást, szórakozást keres.

- c. Bár tiszta formában ez a típus nem gyakori - s főleg az előzővel, esetleg az utána következővel keveredve jelentkezik és jelentős felnőtt rétegeket foglal magában -, mégis a fejlettségnek a következő fokát jelenti, ha az előzetes nevelés már kinyitja az egyént a szakmai műveltség megszerzése, elmélyítése, kiszélesítése, a közvetlen hasznot hajtó ismeretek további gyarapítására, készségek, jártasságok kialakítása felé is. A "második startnak", azaz a művelődésbe való felnőttkori újbóli bekapcsolódásnak ez a legalacsonyabb szintű, éppen ezért legszélesebb kiterjedésű motivációs bázisa.

- d. Új csoportot jelentenek már azok, akikben az iskolai nevelés s az élet magasabb szintű érdeklődést is felkeltett a tudományok, a művészetek, kötetlenebb keretek között való megismerésére, a szabadidő egészséges, sokrétű, fejlesztő eltöltése iránt. Magasabb igény fejlődik ki bennük, amely a hobbykban, szakkörökben, művészkedésben, kirándulásokon, olvasásban, vitakörökben nyer kielégülést.

e. Érdekes átmeneti csoportot jelentenek azok, akiket a munkahely "követelése" vagy a jobb státusz-helyzet teremtetésének anyagi ösztönző erői vagy a felettesek, a munkatársi, baráti környezet megbecsülése elnyerésének vágya, /s még nem a határozott önművelési-tanulási igény/ késztet a rendszeres felnőtt-nevelési szakágak valamelyikére való jelentkezésre /pl. tanfolyamra vagy iskolarendszerű oktatásra stb./. Ezek egyrésze végig alacsony igénynívóval vesz részt e művelődési tevékenységekben, más részében azonban a tanulási aktivitás őszinte érdeklődést vált ki, a tevékenységét egyre emelkedő teljesítmény-szinten oldja meg.

f. Végül lesznek olyanok, akikben már az előzetes nevelés és pozitív környezeti hatás kialakítja saját maguk tudatos művelésének a szükségletérzését és belső pszichikus feltételeit is,

- vagy olyan fokon, hogy felnőttkorban is önkéntesen vállalják az iskolai tanulás kötöttségét /a műveltségszerzés rendszeressége, elmélyültsége, a tanári képző-nevelő segítség megnyerése érdekében/,
- vagy olyan fokon, hogy már önmagukban rendelkeznek az önnevelés, önművelés kifejezett képességével, így csak mások "közvetett" segítségét /bizonyos szervezeti formákat, folyóira-

tokat, könyveket stb./ veszik igénybe önmaguk tudatos neveléséhez és műveléséhez,

- vagy olyan fokon - és ez lényegileg azonos az előző szinten jelzett, önművelésre kész típusal -, hogy a társadalom által nyújtott, szervezett szórakozva-művelődési lehetőségeket /színház, hangverseny, kiállítások, rádió, televízió stb./ kihasználja, s - mivel olyan magas önművelési, önálló kultúraelsajátítási szinten van - a látottakat, hallottakat önállóan fel is tudja dolgozni, helyesen értékelni tudja, belőlük saját élete számára fontos konzekvenciákat tud levonni. Így a kulturaközzvetítés a számára egyszerre lesz szórakozás és művelődés, s a szabadidő-eltöltés egyik fontos és értékes lehetősége.

Láttuk tehát, hogy az egyes felnőtteket előző /gyermek-
kori v. felnőttkori/ iskolai tanulásának mennyisége és minősége egész további életutja, munkájának, társadalmi megbízatásának műveltségkövetelménye, környezetének a jellege, életlátási, életszemléleti szintje stb. /- ezek a felnőtt plaszticitási szintjét alapvetően befolyásoló tényezők -/ együttesen rendkívüli differenciált fokon teszik képessé a felnőttkori továbbművelődésre. Már pedig mindenki, felnőttkorban, szabadidejében, ö n k é n t e s e n csak olyan szinten kapcsolódik be a művelődésbe, amelynek a gyakorlására a meg-

felelő belső, pszichikus feltételekkel /kéessségekkel, készséggel/ rendelkezik. Éppen úgy, mint minden művészeti alkotásnak, minden művelődési formának is megvan egy határozott előzetes műveltségi strukturális szintje - mint előbb kifejeztük "receptiós küszöb-értéke" -, s, azt csak az az egyén tudja elsajátítani, azon csak az érzi "jól" magát, aki ezzel a strukturális szinttel rendelkezik.

Mi következik ebből a felnőttnevelésre és közművelődésre nézve? Elsősorban az, hogy a felnőttnevelés alanyának, a felnőtt, dolgozó embernek a különböző fejlettségi szintje, belső pszichikus feltételei szerint, magának a felnőttnevelésnek és közművelődésnek is rendkívül sokágunak, differenciált formarendszerűnek, fokozatokban gazdagnak kell lennie, hogy a legkülönbözőbb fejlettségű felnőtt is megtalálhassa a maga igényének megfelelő nevelési-művelődési formát és szintet.

Másrészt viszont arra figyelmeztet bennünket, hogy a felnőttnevelés és közművelődés iskolapótló feladata egy vonatkozásban még messze időkre megmarad, ez az értelmi képzőnevelő feladatok területe. A társadalom egy jelentős rétegének még ebből a célból szüksége van az iskola utáni művelődés olyan formáira, ahol a közvetlen érintkezés, személyes kölcsönhatás - nevelő, népművelő és a résztvevők között - lehetőséget biztosít a kultúra javai feldolgozásában, elsajátításában, értékelésében, a nevelői segítségadásban. Számára sem elégséges tehát csak egy olyan felnőttnevelési, közművelődési rendszer - sokan pl. a tömegközlelést magában a felnőtt-

nevelés elégséges formájának tartják -, amely az önálló önművelési képességgel rendelkező felnőtteket feltételezi. Már emiatt is ki kell mondanunk, hogy a tömegközlés magában - bár igen jelentős funkciót tölt be a közművelődés rendszerében - nem valósíthatja meg az iskolán kívüli és utáni kulturális nevelés és felnőttnevelés társadalmilag nagyjelentőségű feladatát.

2.

A felnőttnevelés jelentős része önkéntesen vállalt szabadidőtevékenység. /Csak néhány olyan művelődési tevékenység képez kivételt ez alól, melyre felettesei munkaideje terhére teszik szabaddá az egyént./ Ebből az következik, hogy a felnőttnevelés akcióterületeinek, szervezetének, formáinak egységben kell lennie legfőbb megjelenési alakjával, az önkéntességgel. A szabadidő olyan, amelyet az egyén belsőleg azzal asszociál, hogy én választottam, én óhajtom, én akarom, mert érdekelt vagyok benne, mert elvárásaim vannak vele szemben, mert érdekel.

Mi következik mindebből a felnőttnevelés egészére, szakágaira, formáira, tartalmára nézve?

- Elsősorban a fentebb bemutatott sokrétű változatosság, fokozati differenciáltság, tartalmi gazdagság, hogy a felnőttnek valóban m ó d j a l e g y e n a k i n á l t s o k f é l e l e h e t ő s é g b ől, alternatívából - a neki legjobban megfelelőt - választania.

- Másrészt az, hogy minden felnőttnevelési területnek alapvető kötelessége az irányába a felnőttek között megnyilvánuló elvárásokat, vágyakat, érdeklődést tanulmányozni, egész tartalmi programját, formai kereteit olyan rugalmasan, változatosan tartani, hogy azok formálhatók, adaptálhatók legyenek az éppen sajátosan felvetődő, reális elvárások szerint. Éppen ebben van az iskolán kívüli területek és formák nagy előnye az iskolaiakkal szemben. Csak így lehet az oktatás tartalmát és formáit a reálisan ható indítókhoz közelíteni. Már pedig a sikeres oktatás egyik leglényegesebb tényezője a végig ható indítók. A felnőtt akkor fogja elhatározni magát továbbképzésre, ha úgy véli, hogy az valamiképpen hasznos lesz a számára. Az ilyen elégtétel elengedhetetlen feltétel. Másképpen a felnőtt könnyen elfelejti a tanultakat, kifogásokat talál magának, hogy könnyen abbahagyja a tanulást. A felnőttoktatás minden gyakorlati problémáját egy sarkalatos kérdés alapján kell megoldani: milyen mértékben van a felnőtt az oktatási tevékenységben érdekelve.
- A felnőttek érdekeltségét azonban nemcsak anyagi vonatkozásban lehet megéreztetni. Éppen a felnőtt igen sokrétű viszonyrendszerén, kapcsolatain, meg-

határozottságán keresztül érdekeltsége fűződik a köz- és munkajogi, nevelési, egészségügyi, erkölcsi, a helyes életmóddal, szabadidőkultúrával stb. kapcsolatos ismeretek megszerzéséhez, de rá lehet könnyen vezetni arra is, hogy a közlekedési ismeretek, az új használati tárgyak, technikai eszközök működési elveinek ismerete, a munkafolyamatok tudományos alapjainak átlátása is "hasznos", számára biztonságérzetet nyújthat. Az önálló tételetalkotás, értékelés képességének az alapja, az értelmi képességek továbbfejlesztése ezeknek az ismereteknek az elsajátítása közben is biztosítható. A művelődési folyamatba való újbóli felnőttkori bekapcsolódás azonban csak a felnőtt valamilyen szintű, reális érdekeltsége megérettetésével indítható el.

- A felnőttnevelés tehát nem nélkülözheti a sokrétű propaganda-és agitációs munkát, az érdeklődéskeltő tevékenységet, az alacsonyabb szintű motivációval rendelkező, a felnőtté fejlődésben alsóbb szinten megrekedt nagykoruaknak való "motivációs elébemenést" éppen az előbb említett sokrétű érdekeltség, meghatározottság, viszonyrendszer alapján. A szocialista felnőttneveléstudomány munkásai már mintegy évtizede feladatként jelölték meg, amit a tokiói Harmadik Felnőttnevelési Nemzetközi

Konferencia most, 1972-ben nemzetközi szinten tü-
zött programként felnőttnevelői elé: "A tudás
népek, csoportok, egyének közötti egyenlőtlen meg-
osztása nem oldható meg egyszerűen a meglévő ok-
tatási lehetőségek kiszélesítésével.

A tapasztalat azt mutatja, hogy a nagyobb oktatási
ellátottság a legtöbb közösségnél főként azok szá-
mára jelent előnyt, akik már jó képzettséggel
rendelkeznek. A tanulás terén hátrányos helyzet-
ben lévők,akiknek a legnagyobb szükségük van
a tanulásra, mégcsak tudomást sem szereznek e le-
hetőségről, ill. nem mozdítódnak rá semmilyen vo-
natkozásban ... Ők az elfelejtett, e l h a n y a -
g o l t e m b e r e k.

Az Egyesült Nemzetek égisze alatt a "második fej-
lesztési évtized" során a felnőttoktatás fő fela-
data ezeknek az elfelejtett embereknek a felkuta-
tása és szolgálata". /Zárójelentés ...UNESCO Pá-
rizs /1972. okt. 26.11.p./

3.

Hogyan tudja a felnőttnevelés az előzőekben ismertetett
sokrétű társadalmi funkcióit megvalósítani? Hogyan tudja a be-
kapcsolódott felnőtteket a nevelési folyamatban tartósan ott
tartani? A válasz ugyan ezekre a kérdésekre igen bonyolult,
de feleletként most legalább a legalapvetőbb tényezőre utal-
nunk kell.

A felnőttnevelésnek egy konkrét életproblémáktól elszakadt, absztraktan megállapított műveltségtartalmak közvetítését végző, formális képzésből funkcionális felnőttnevelésre kell válnia. A felnőttnevelőnek tudomásul kell vennie, hogy a dolgozó embereknek nem tudományos problémáik, hanem életproblémáik vannak, /amelyeket egyébként legtöbbször éppen több tudomány megállapításainak a gyakorlatra való komplex alkalmazásával lehet megvilágítani./ Ki kell emelnünk, hogy a felnőttoktatás alapvető céljainak a körülményekhez való a k t i v v i s z o n y megteremtését kell tekinteni, amelyben konkrétan él, dolgozik és küzd a felnőtt személyiség. Azt a képességet kell benne kifejleszteni, hogy értékelni tudja a helyzetet, a körülményeket, megtalálja a megoldások módját, a továbbfejlesztés lehetőségeit és képes legyen realizálni is a felfedezett megoldások különböző változatait. /1: Tonkovic: A felnőttoktatás rendszerének felépítése ... Maróti: Szöveggyűjtemény. 1968./

Lényegileg ugyanilyen értelemben fogalmazta meg a funkcionális felnőttnevelés fogalmát a Havannában 1972-ben megtartott Latinamerikai Felnőttoktatási Szeminárium is. Különös értéke e megállapításnak, hogy pontosan felismeri az egyén és társadalom érdekei egyesítésének a szükségességét és mindennek a társadalom alapvető rendszerével való szoros összefüggését. "Az tekinthető funkcionális felnőttoktatásnak, amely az ember és a munka kapcsolatára épülve /itt a munka szót a legtágabb értelemben használjuk/ és összekapcsolva a dolgozó egyén

fejlődését a közösség általános fejlődésével, egybehangolja az egyén és a társadalom érdekeit. A funkcionális oktatás tehát azt jelenti, hogy segítségével az egyén kiteljesedik egy adott társadalom keretein belül, amelynek strukturái és felépítményi viszonyai elősegítik az emberi személyiség teljes kibontakozását. Így olyan egyén kialakításában nyújt segítséget, aki anyagi és szellemi értékek létrehozója és egyúttal korlátlanul élvezheti alkotó tevékenységét. A funkcionális felnőttoktatás ilyen értelmezése az egész világon nagyrészt azoknak az oktatási szakembereknek a törekvése, akik figyelmet szentelnek munkájuk hatékonyságának; megvalósítása és hatékonysága akadályba ütközik, ha egy bizonyos társadalom ugynevezett al-rendszerei között nincs kölcsönös támogatás, míg jelentősen könnyebbé válik alkalmazása, ha ezek az al-rendszerek harmonikusan fonódnak össze és egymás számára kölcsönösen támaszt jelentenek."

Mindez a nevelési gyakorlatban - többek között - a következőket jelenti: az életproblémákról, tapasztalatokból való kiindulást, azok elemzését, kritikáját; szervezetenként a felnőttnevelés akcióinak a távlati termelési fejlesztési tervekhez való kapcsolását, olyan komplex szakmai, politikai és általánosan művelő formák teremtését, amelyek együttesen lesznek képesek az egyén problémáira és a társadalom követelményeire fejlesztő választ adni.

V. A FELNÖTTNEVELÉS SZAKÁGAI EGYSÉGES RENDSZERKÉNT VALÓ FUNK-
CIONÁLÁSÁNAK ALAPVETŐ ANDRAGÓGIAI, MŰVELŐDÉSPOLITIKAI ÉS
SZERVEZÉSI FELTÉTELEI

Befejezésül néhány szót arról szeretnék szólni: mik az andragógiai, szervezeti, művelődéspolitikai feltételei annak, hogy ez a rendszer valóban egységes rendszerként működhessen. Ez egyuttal azt a kérdést is jelenti, hogyan lehet a kulturális fejlődés különböző közegeit, a felnőttnevelés különböző szakágait egy hatékony rendszerbe beépíteni úgy, hogy tiszteletbentartsuk mindenik speciális jellemzőit, és ennek alapján munkamegosztást hozhassunk létre megosztva a felelősséget is a különböző részek között.

Mindenekelőtt két művelődéspolitikai feltételt említünk, mely egyuttal - a mi esetünkben - mégcsak óhaj, a fejlődés követelményének a jelzése. Ezt a kérdést nem lehet tovább a spontaneitás, a még legpozitívabb jószándéktól vezérelt együttműködési próbálkozások szintjén sem hagyni. Ez a területek sajátosságainak tudományos feltárását, a rendszer egyes elemei közötti együttműködés lehetséges modelljeinek a tudományos kikisérletezését követeli. A másik megjegyzés a felnőttnevelés különböző szakágai, területei és a közművelődés gyakorlati koordinációját irányító országos, megyei és helyi művelődéspolitikai szervezet létrehozását sürgeti. A mi esetünkben is ki kell egészíteni az Országos Közművelődési Tanács vagy a tanácsok "Művelődési, Ifjúsáspolitikai, Testnevelési

és Sport - Bizottságok" tevékenységét a felnőttnevelés teljes szakrendszerének a koordinálásával, ellenőrzésével és irányításával. Egy ilyen országos szervezet lenne hivatott pl. intézkedéseket javasolni olyan égető kérdések országos szintű sürgős, állami megoldásra, mint a felnőttnevelésre felkészült szakkáderek, andragógusok, tanárok képzése és továbbképzése. Ez az első években egységes, majd a felsőbb évfolyamokon a szakágak szerint differenciálódó felnőtt didaktikai, andragógiai és művelődéspolitikai képzés lenne a legfőbb záloga, feltétele a jövőben a felnőttnevelési rendszer egységes strukturaként való működésének. Ez ugyanis döntően nagyobb koncepciójú művelődéspolitikai gondolkodást és főleg felkészült, szakszerű oktatás- és nevelésmódszertani munkát kíván az andragógusoktól a felnőttnevelés minden szakában.

Az előzőekben azért beszéltünk részletesebben a felnőttek - előzetes életutjuk során kialakult - művelődési motíváltásáról, ezek különböző szintjeiről, az alsóbb szintű megrekedésekről, hogy figyelmeztessünk arra, hogy a felnőttnevelés különböző szakágaiba való bekapcsolódásnak más-más szintű alacsonyabb, az emberek többségénél ható vagy magasabb szintű, csak az egészségesen felnőtté fejlett emberekre jellemző motívációs feltételei vannak. Objektíven azt kell megállapítanunk, hogy pl. a felnőttek művelődésével foglalkozó területeknek még a szocialista fejlődésünk időszakában is könnyebb a tömegmozgósító problémáikat megoldaniuk, mint a népművelésnek.

A szakmai tanfolyamok elvégzése közvetlenül nagyobb munkabért, több jövedelmet, esetleg jobb munkafeltételt jelent. A dolgozók iskoláinak elvégzésére erősen ösztönzi a dolgozókat - a tanulási, a nagyobb tudásvágy mellett - a jobb elhelyezkedés, a stabilabb állás, bár itt éppen a hosszantartó erőfeszítés, a teljes szabadidő átstrukturálódás miatt - már magasabb szintű intellektuális motivumoknak is jelen kell lenniök. A politikai iskolák elvégzése is növeli az egyének társadalmi megbecsülését, de közvetlenebb tájékozódás a bel-és külpolitika kérdéseiben is biztonságérzetet ad, így hasznossága közvetlenebbül felismerhető. Hangsúlyozzuk, hogy ez nem jelenti azt, mintha itt magasabb kulturális mozgósító tényezők ne hatnának, csak sokkal közvetlenebbül evidensek, megnyilvánulók, természetesebbek még az anyagibb természetű motivumok!

Ezzel szemben a népművelés "hasznot hajtó", az egyén anyagi és társadalmi előrehaladását segítő hatása nem ilyen közvetlenül megnyilvánuló. Bizony ilyen szempontból a szocialista népművelés is - bár egyre csökkenő méretekben - őrzi még a maradványait a polgári korszak "közvetlen haszon nélküli kultúrálódás" koncepciójának.

A motivációs vizsgálat tehát csak azzal a végső konzekvenciával járhat, hogy a felnőttnevelés területén különös gondot kell foglalkozni a motivációs, az egyik területről a másikra átvezető nevelési feladatokkal, mivel a felnőttnevelés egész területére az önkéntes részvétel a jellemző, de ennek az önkéntességnek a társadalmi és egyéni motiváltsága, illetve ezek

belső aránya más az egyes szakágakban. A meginduló kutatások egyik jelentős feladatának is az érdekeltségi övezetek vizsgálatát kell tekintenünk. A felnőttnevelés minden szakágának van ilyen feladata, van a népművelésnek és közművelődésnek is, de - a folyamat lélektani törvényszerűségéből adódóan - most sokkal nagyobb gondot kell fordítani a felnőttek szakképzése, politikai nevelése, sőt, a dolgozók iskolája művelődési igényt felkeltő, fokozó, a tömegeket az általános művelődés és önművelés felé is vezető tennivalóira. De a dialektikus kölcsönös-ség szemmel látható, hiszen a közművelődésnek megvan ugyanez az "átvezető" szerepe. Ennek pszichikus alapja viszont a szóra-
'ozva művelő folyamat.

Az egyes szakágak közötti viszonyok tisztázására vonatkozó gondolkodásmód alapvonásainak a bemutatását már csak egyetlen példával: a szakképzés és a közművelődési viszony felvázolásával kísérelhetem meg megéreztetni. /Éppen ezért teszem most ezt, mert a felnőttnevelésre vonatkozó eddigi kutatások az iskolarendszerű felnőttoktatás és közművelődés közötti viszonyt már részletesen kidolgozták, az a szakkönyvekben mindenki rendelkezésére áll, s az "modellnek ,mintának" tekinthető a gondolkodás számára./

A szakképzéssel, politikai neveléssel, katonai neveléssel való kapcsolat még megközelítően sem ilyen tisztázott. Ezért szölok most legalább néhány szót a szakképzésről. /A többi területre vonatkozóan már sajnos hely és idő hiányában nem szólhatok./ A n é p m ű v e l é s é s s z a k m a i k é p z é s

k a p c s o l a t á t a társadalom alapvető szakmai és általános művelődési igénye és az előbb látott motivációs problémák határozzák meg. A szakmai képzés - ha az egységes szocialista művelődési szemlélet szellemében akarunk eljárni - soha nem lehet kizárólag szűk szakmai ismeretek, sőt készségek, jártasságok kiformalója. Ennek az egész embert kell szem előtt tartania: világnézetét, gondolkodásmódját, munkához való viszonyát, sőt egész kulturális érdeklődését.

A felnőttek szakképzése is csak teljes személyiséget formáló, komplex embernevelés lehet. Ez viszont döntően a szakképzést vezetőik, a mérnökök, technikusok, művezetők pedagógiai munkájának színvonalától függ. Minden természettudományos, technikai ismeret is alkalmas - megfelelő módszeres feldolgozás esetén - pl. az értelmi képességek, logikus gondolkodásmód fejlesztésére vagy a transzfer felkeltésére, az önművelés lehetőségei, eszközei megismertetésére. De ehhez pedagógiai kulturáltság kell! Az így végzett felnőttkori szakképzés - mint a montreáli felnőttnevelési világkonferencián megfogalmazták - valóban "hid" s z e r e p e t tud betölteni a szakképzés segítésére, kiegészítésére és a tanfolyamok befejezés utáni "folytatására", az eddig szakmailag művelődők kötetlen népművelési formákban való "együtttartására" - a résztvevők egy részének népművelési hatásrendszerbe való továbbvezetése - a permanens nevelés szellemében - biztosítható lehet.

Miért kell ezt ennyire hangsúlyozni? Azért, mert jelenleg a szakmai tanfolyamok jó része ezt a funkciót nem látja el, és nem is nagyon van szerv, amely erre a nagy hiányosságra figyelemztetné. Még a népművelés égisze alatt meghirdetett munkásakadémiák közül is több - éppen a népművelés sajátos feladatainak tisztázatlansága miatt - szinte teljesen ilyen szűk szakmai ismereteket tartalmazó előadás-sorozatokot tartott az elmúlt években.

A kapcsolat tisztázásának másik része a szocialista népművelés sajátos szakmai kulturát terjesztő feladatainak a megkeresése. A szakképzés szűk szakmai ismereteket terjesztő, készségeket formáló fő feladatával szemben a népművelésnek a szakmai kultúra kiszélesítéséhez, természettudományos és technikai megalapozásához, a teljes termelési folyamat és üzemgzdálkodás átláttatásához kell segítséget nyújtania. Így ad sajátos szint a szakképzés munkájához. Szorosan ide kapcsolódik a szocialista ember egész személyiségének, magatartásának, szemléltetésének állandó formálása is. Az egyéni és a közösségi érdek, az üzemi, helyi és társadalmi, nemzetgazdasági érdekek helyes összeegyeztetésének a képessége a teljes termelési, gazdálkodási, politikai folyamatok átlátását követeli. Ez az, amit a párt irányelvei is olyan nagy nyomatókkal hangsúlyoznak. Ennek megvalósításában igen jelentősen tud a népművelés segíteni, s így fontos szocialista szakmai kulturát terjesztő feladatot lát el.

Megvizsgáltuk azokat az okokat, szükségleteket a társadalmi élet minden síkján, amelyek a felnőttnevelést általában és benne a népművelést szükségessé, nélkülözhetetlenné teszik. Megmutattuk azt is, milyen differenciált, egymást kiegészítő, dialektikus kölcsönhatás van a felnőttnevelés különböző részeit s általában az iskolai és iskolán kívüli formák között. Ezzel egy olyan művelődési területet helyeztünk el a szocialista nevelés rendszerében, amelynek - végső megállapításként elmondhatjuk - valóban a felnőttek többsége részese, és amely nélkül a szocialista társadalom a reávaró gazdasági - társadalmi - művelődési feladatait nem tudja megvalósítani. Ezért társadalmunk egész nevelési - művelődési rendszerének korszerűvé tétele, betetőzése napjaink neveléstörténeti jelentőségű feladatává tette a felnőttnevelés és a közművelődés feltételeinek, részágainak, formáinak, módszereinek kidolgozását és e mozgalom szükségyszerű beillesztését az egész életen át tartó permanens nevelés egységes rendszerébe és koncepciójába.